

Természetvédelem

Gyakorta szemére vetik az Országos Természetvédelmi Tanácsnak, hogy ezt vagy amazt a parkot, sziklát, fát vagy állatot nem védelmezi, s engedi, hogy elcsúfítsák, tönkretegyék, természeti művorból kivetkőztessék vagy kiirtsák. Általános a megdöbbenés, amikor a méltatlankodók megtudják, hogy a tájat, növényeit és állatait a Természetvédelmi Tanács nem helyezte védelem alá. Az intézményes természetvédelem eszerint csak bizonyos tájakra s természeti vonatkozásokra terjed ki, hogy páratlan értékű természeti kincseket mentsen meg a pusztulástól. Ezeket — őshonos erdőket, egzotikus élőfa-gyűjteményeket, a földtörténeti múlt élő és élettelen emlékeit, sziklákat, forrásokat, barlangokat, növényeket és állatokat — ősi, eredeti állapotukban iparkodik fenntartani. Miért? Mert ha mindent megváltoztatunk, nem lesz, ahol a természet hamisítatlan törvényeit tanulmányozhassuk. Nem lesz lehetőségünk az összehasonlításra, hogy egyszerű változtatásainkat ellenőrizhessük, nem fogjuk tudni tanulmányozni a változtatások módját, mértékét vagy a természeti törvényszerűségek követendő útját.

Kopár területeket erdősítünk, éghajlatvédelmi fásításokat végezzünk, források, folyók vízgazdálkodását rendszerezsítjük, kőfejtőket telepítünk, bányákat nyitunk. Ezek mind kisebb-nagyobb természeti változásokat jelentenek, bár a változásokat természeti törvények ismeretével, a köz érdekében végezzük. Hogy milyen volt a természet az ember változtató beavatkozása előtt, azt láthatjuk azokon a védett területeken, amelyek változatlanul, eredeti épségükben, érintetlen természeti szépségükben megmaradtak.

Bajos lenne mindazt intézményes védelem alá helyezni, amit

valamilyen szempontból érdekesnek vagy érdemesnek találunk. Az efféle túlzott védelem összeütközne az ország gazdasági érdekeivel. A mód nélkül megnövekedett területeket nem is tudnánk észszerűen és kellőképp ellenőrizni. Nagyon meg kell gondolni, mi az, ami ilyen vagy olyan okból intézményes védelemre szorul.

A védelem eljárásában, a védett tájak és tárgyak megválasztásában bizonyos fokú gyakorlat alakult ki. Van, ahol megfelelő a terület lakosságának felvilágosítása vagy a hatósági közegeknek és erdészeknek helyi védelmi intézkedése, de előfordulhat az is, hogy az államhatalom fegyveres védelmet kénytelen kirendelni.

Némelykor egész országrészeket, összefüggő tájegységeket helyeznek védelem alá, vagy bizonyos növények és állatok minden egyes élő példányát védik. Gondoljunk például az észak-amerikai mamutfenyőre vagy az európai bölényekre.

A védelem annál sikeresebb, minél alaposabban világosítja föl az embereket. De az is megesik, hogy a védelem nehézségeit nem turisták vagy a helyi lakosság értetlensége okozzák, hanem nagy gazdasági súllyal fellépő vállalatok, intézmények, s ezekkel szemben akárhányszor csak a törvény erejével boldogulhatunk. A táj szépségét örök időkre elcsúfító és tönkre silányító kőfejtők nyitása, erdők teljes kiirtása, lápok, nádasok, mocsarak

A Kisbaltaton. Kődös Zala (Pietsch René felv.)

Tihany (Pietsch René felv.)

lecsapolása nem egy esetben évtizedekig tartó kemény küzdelmet ró a Természetvédelmi Tanácsra, kivált ha olyan nyersanyagok kitermeléséről van szó, amelyekre az országnak múlhatatlan szükség van, és máshol megfelelő mennyiségben vagy minőségben nem állnak rendelkezésre. Ilyenkor megtörténik, hogy mind a két félnek a „középutat” kell választania. De még e súlyos esetekben sem lehetetlen kielégítő megoldást találni. A nagy távolságokon átfutó kötelpályákat át lehet telepíteni. A messziről látható óriási sebhelyeket a hegy oldalában erdősítéssel álcázhatjuk.

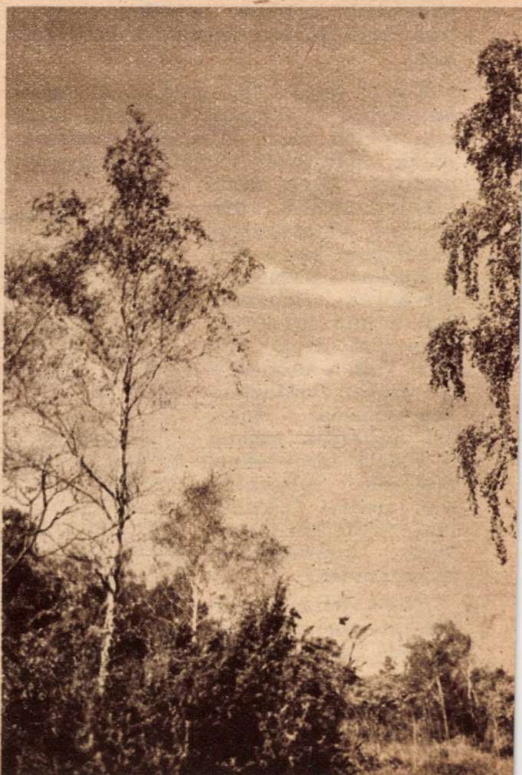
Az Alföld

A természeti táj, ha lassan is, de örökösen változik. Vele együtt változik növény- és állatvilága. Kitűnő példa erre az Alföld. Egyetlen évszázad leforgása alatt alakult át teljesen, és lett a hazai föld egész palettára való napfényes, meleg színnel szegényebb. Ma már csak a múlt század derekának irodalma őrzi *Petőfi*, *Arany*, *Tompa* verseiben, *Jókai* vagy akár *Ötöös József* tájleírásaiban, milyen volt ez a síkság. Ha egy hajdani magyar tájat akarunk beköborolni, fogadjuk meg kalauzul *Győrffy István* *Nagykunsági Krónikáját*. A könyv különös tájakon vezet, különös emberek között. Hogy ezt a régi alföldi tájat, természetét, a táj és az ember együttesét megismerhessük, elég néhány sorát elolvasni.

„Tisza-szabályozásig tart az a ma már lettűnt világ, melynek ideje alatt a

Nagykunság csupa láp, csupa szűtyő, csupa rideg gulya, vadon élő konda és ménes, velük rideg legények, kik télen-nyáron szabadban hálnak, ott éjszakáznak, ahol az állatok akarják, farkassal,

Uzsapusza (Uj).

Fehértó — kanalasgémcsoport (Ifj. Tildy Zoltán felv.)

vízzel küzdenek, kenyérük a gyékén-
bőndő, ételük harmatkása, leginkább
azonban tej és hús. A csikósok bora: a
kancatej, nyencfalatja a gyermekesikó
húsa s a »járhatóvízen«, a rónán fogott

Zoltán felv.)

hal. Rideg legények ezek, sohasem nősül-
nek, a falvak menyecskéi és leányai bo-
londulnak értük, kanyargós, veszélyes
lápi utakon keresik fel őket; külön világ-
ban élnek, világuk ország az országban,
a vármegye hatásköre gyakorlatilag
megszűnik a réti határán, oda már
csak a pásztorok merészkednek be. Hiva-
talukat, ha számtalan évek után meghal-
nak egyszer, nem fiaik veszik át, hanem
azok, akik valami okból a rébe kellett
hogy vegyék magukat — vért ontottak,
vagy nem akartak katonának állni. Itt
az állatok, a vadizek, a madárseregek
birodalmában biztonságban lehetnek. Nem
ismerte ki magát a tájon senki, csak aki
közéjük tartozott. Körülöttük mindenütt
víz, tömegtelen madárság. Ez idő tájt
Karcagról Füzesgyarmatra még hajón
mentek a kunok, ha a víz lepadt, egy
sajátos hazai alkotmányon, a sár-
hajón, melyet ló vontatott a sártengeren
át. A darvakat szelldítve a háznál neve-
lik s a lányok hattyú-toll párnán hajítják
álomra fejüket. A vizes réteken lomha,
tokás madarak, gödények vagy peliká-
nok járnak. E valószínűleg táj köze-
pén, apró száraz szigetek ölében, szántó-
földek övezetében állnak a Nagykunság
falvai és városai.”

Mi maradt meg mindebből napjainkra?

Semmi! A Kunságon kalásztenger hul-
láimat hajtotta maga előtt a szél már a
múlt század második felében. Hol élnek
ennek az elsüllyedt világnak utolsó jel-

lemzői, növényei és állatai, ha élnek? A Tisza néhány holtágának eldugott, ember nem járta mocsaras erdőségeiben, a szegedi Fehértó természetvédelmi területén és néhány védett őslápfan. Sem gödény, sem vadhattyú, sem kormorán nem él már a tájon. A táj örökre eltűnt. Egy-két madár — ennyi az egész, ami megmaradt.

Ne értsen senki félre! Nem a feneketlen mocsárvilág-t sajnáljuk és kívánjuk vissza az aranykalású rónaság helyébe. De ha csak fél évszázaddal hamarabb kel életre a Természetvédelmi Tanács, egy vagy két védett területen, ezer-kétezer holdon sok mindent meg tudott volna menteni, és unokáink számára legalább írmagja maradt volna annak, ami az Alföld volt egykor — hazánknak, de egyúttal Közép-Európának is e legnagyobb pusztasága — tájban, növényben, állatban.

Kétségtelen, hogy a szabad természetet a növény és az állat nemesíti bensőségessé, meleggé. Belőlük árad az emberi szívekbe az élet varázsa. Ha természetvédelemről beszélünk, mindig ezekre gondolunk először.

Persze, a természet alapjelensége mégis csak a táj, a szilárd földkéreg felszíni alakulása. A föld külső és belső törvényei, a természeti erők folyamatos munkálkodása évezredek alatt is csekélységet változtattak ott, ahol az élő anyag

Szentgál — tiszafás erdő (Pietsch René felv.)

bizonytalan sorsával percről percre, évről évre veszélyben van. A táj az a valóság, amely legtovább állja az időt az összes természeti motívumok között. A Kárpátok koszorúja évmilliók óta áll. Alföldünk alföld azóta, hogy a vizek letakarodott róla. A Balaton menti tűzhányók egyike-másika még működött az ősember idején, s maga a Balaton tava is 20 000 éves. Tudjuk, hogy a táj sem állandó, de ha nem sietteti az ember keze, rendszerint oly lassú az átalakulás, hogy évtizedek, sőt egész emberöltők alatt is alig veszünk észre rajta változást.

Mi következik ebből? Az, hogy

elsősorban az élőket kell védeni,

azt, aminek meg vannak számlálva percei, és örökre eltűnik, ha biztos kézzel oltalomban nem részesítjük. Egy helyen például tógazdaságot létesítenek, nádat váganak és lecsapolják a vadvizeket. A Természetvédelmi Tanács kötelessége megérteni, hogy a gazdasági föllendülés keresése nem szükségszerűen vezet kipusztított növények és állatok tetemei között. Vadvizek nélkül, nádas nélkül nincs madárélet a vizek mentén, és számos őshonos növényünk kipusztul. Ki kellett tehát jelölni a szegedi Fehértavat, a Kisbalaton évezredek nádasait, egy-két holt Tisza-kanyart, őslápot, ahol a törvény ezután védi, őseredeti állapotában megtartja a természetet. Ezeken a területeken minden emberi beavatkozás előtt ki kell kérni a Természetvédelmi Tanács engedélyét, de természetromboló munkát senki emberfia nem folytathat.

A nádasok, tavak, lápok és vadvizek sorsa csak egy példa a sok közül. A védelemre sorolás munkája esztendőkön át tartott és tart ma is szakadatlanul. Vele együtt folyik a hivataloknak és a közvéleménynek a tájékoztatása, a figyelem felhívása, a törvényes rendeleteknek szépszóval vagy hatalommal való megtartása. S miután az élőket már védelem alá helyezték, gondoskodtak tájak, kisebb-nagyobb területek, hegyek és földtani tárgyak védelméről. Így lett természetvédelmi táj hazánkban az egész *Tihanyi-félsziget*, ahol fasorok, ligetek, erdők, csendes tükrű tó és nedves ágyazású rétek váltogatják egymást száraz gyppelel borított hegyoldalakokkal, tarka, rücskös, vulkáni sziklahatákkal és a száznál több gejzirkúp hévizéből lerakódott szirtjeivel. Itt nem szabad többé a Tanács engedélye nélkül a földművelés eddigi módjait megváltoztatni, tehát legelőt feltörni, gyümölcsöst, szőlőt vagy

más növényeket telepíteni. Nem szabad bányát vagy kőfejtőt nyitni. Tilos a fa-termelés, bokrok kivágása, gallyak tördelése. Nem szabad a vadon élő állatokat bántani, nem szabad vadászni, vagy akár madártórást szedni. A törvényes védelem így iparkodik óvni a tájképi szépeket is.

A földtani természetvédelemnek is nagy a fontossága. Gondoljunk hazánk híres *cseppkőbarlangjaira*. Az aggteleki Baradlára, az 1952-ben fölfedezett Béke-barlangra és az azóta is feltárt újabb barlangrendszerekre. Hatalmas termeik, rendkívül változatos cseppkőképződményeik, tavaik, vízeséseik, mésztufa gátjaik nemcsak érdekes látványosságok, hanem a föld kérgében működő erők tanulságos bizonyítékai. A legtöbb nagy barlangnak egészen különleges állatvilága is van. Külföldön külön biológiai megfigyelő állomások épültek a barlangokban, hazánkban pedig a kutatóintézetek kísérik állandóan figyelemmel a barlangok élővilágának eseményeit. Sok szomorú példa bizonyítja, hogy a legszebb barlangokat is esztendőik alatt elpusztítja a kíváncsiak tömege, akik újra meg újra kirobbantják a barlang száját elzáró vasajtót, életüket kockáztatva mászkálnak keresztül-kasul az üregekben, és még a derékvastagságú cseppkőképződményeket is kidöntik és összetörik.

Országsgazerte sok helyen van ma természetvédelmi terület. Védjük Veszprém megyében a *szentgáli tiszafás erdőrészt*. Köztudomású, hogy a tiszafa Európában pusztulóban levő, nagyon szép fenyőféle. Ez ember esztelenül irtotta, s ezért ma idehaza is, külföldön is alig találni egy-egy tiszafás területet. Ez a fa a Bakonyban őshonos. Ott a mészkő- és dolomit-hegység meredek északi oldalán, főleg a bükkfák védelme alatt él magaskőrissel és berkenyével egy társaságban.

Veszprémben van az *uzsápusztai természetvédelmi terület*, a Lesencevölgy mellett. Az ország legérdekesebb tájai közé tartozik. Sovány, kvarcos homok és vegyületes málladéktalaján a hajdani nagy kiterjedésű tölgyesek helyén cserfával, bükkal és tölgyvel kevert nyíres fejlődött, sűrű borókával és seprőzanóttal tarkítva. A kvarckavicsos, nyíres lejtőket a csarab olyan tömegesen nőtte be, hogy hazánk legnagyobb csarabosa ez a vidék. Tele van érdekes és ritka növényekkel. A növényegyüttes az Alpok aljának egykor idáig elért növényzetéből visszamaradt sziget.

A Dunántúlon, a Balaton vidékén

általában sok helyen védenek növényritkaságokat. Kenesén túl, Fűzfő felé menve, a napsütötte déli löszös, füves lejtőkön díszlik a *tátorján*. A délorosz pusztaságok növényének Magyarországon ez az egyetlen ismert lelőhelye.

A Balatonhoz sok tekintetben hasonló, de annál jóval kisebb terjedelmű nádas-tavunk

a Kisbalaton.

A Balaton déli sarkánál, a Zala folyó torkolatánál terül el. Sekély vízű, mocsaras, ingoványos nádrengeteg. Ritka és mindinkább ritkuló vízimadaraknak, elsősorban a hófehér gemféléknek, a kócsagoknak tanyája. Ott él a szürkegem, a kisebb vörösgem, a kiskócsag, a galamb nagyságú üstökös, a varjú nagyságú bakcsó. Öregjei fején hosszú fehér díszszálak lengenek. Ott él nádasaink legkisebb gemje, a pocgém és egy másik gemféle madár, a bölömbika is. Ott tanyázik és költ a pompás, fehér színű kanalasgem, a fekete ibisz és a ritka feketegolyó. Európa egyik legnagyobb gémtanyája ez. S ma már nyugat felé az utolsó, egyetlen számottevő mentstávra e madaraknak. Ott fészkel a ritka nagypóling, a kampócsér, fekete, vadlúd nagyságú, víz alatt halászó kormorán és a tundralakó északi madárfaj, a réti fülesbagoly.

Védett területek vannak a Kőszegi-hegységben, a Mecsekben, a Mátrában és a Bükkben is. Putnok és Aggtelek között, Kelemér község közelében védik a híres *Mohos-tavak* tőzeglápjait, jégkorszaki ritka maradványnövényekkel. Az Alföld északkeleti részében, Szabolcs-Szatmár megyében szintén vannak tőzegmoha-lápok, a *Nyíres-tava* és a *Bábitava*. Ezeket is védik. Szántóföldek között régi, elhagyott folyómederben fedezték föl őket 1951-ben. Itt él hazánk egyik legősibb maradványnövénye, a tőzegáfonya. Egy sereg ritka mohafaj, a tőzegeper, a földszűz és a babérlevelű fűz. De jégkorszaki maradványnövényeket találunk még az Alföld másik különleges természetvédelmi területén is, a 90 holdnyi terjedelmű *Bátorligeten*. E területet botanikusok és állatbúvárok részletesen, évek hosszú során át kutatták, s rendkívül érdekes, tudományosan fontos növény- és állatanyagát kimerítően feldolgozták és publikálták. Átkutatása és tudományos feldolgozása élenken bizonyítja, hogy a természetvédelem fontos célokat szolgál.

Tasnádi Kubaeska András
a föld- és ásványtani
tudományok kandidátusa